

Werk en gezin: over het gebruik van voorschoolse kinderopvang in het Vlaams Gewest

Hedebouw, G. & Peetermans, A. 2009. *Het gebruik van opvang voor kinderen jonger dan drie jaar in het Vlaams Gewest*. HIVA-K.U.Leuven, Steunpunt Welzijn Volksgezondheid en Gezin, Leuven.

De hogere arbeidsdeelname en werkzaamheidsgraad in Vlaanderen de laatste jaren vindt een weerspiegeling in de vraag naar kinderopvang. Ook al nam het aantal plaatsen in deze periode nog sterk toe, toch is het voor ouders niet altijd eenvoudig om een opvangplaats te vinden. Allerlei evoluties zorgen ervoor dat de kloof tussen vraag en aanbod moeilijk overbrugd wordt: het gestegen geboortecijfer de laatste jaren, de hogere arbeidsdeelname van de moeders, de verschuiving van informele naar formele opvang door de gestegen arbeidsdeelname van de grootouders. De uitbouw van een voldoende ruim en toegankelijk aanbod van kinderopvang is een belangrijke hefboom voor de arbeidsdeelname. In deze bijdrage geven we enkele 'facts en figures' in verband met werken en kinderopvang op basis van een recent HIVA-onderzoek naar het gebruik van voorschoolse kinderopvang in het Vlaams Gewest.

Een mixed-modesurvey bij een representatieve groep ouders met een kind van drie maanden tot drie jaar werd opgezet. Daarbij werd een postenquête gecombineerd met een telefonische enquête (bij de non respons van de postenquête) en een face-to-facebevraging (bij moeilijk bereikbare taalgroepen). In totaal werkte twee derde van de initiële steekproef mee (of 4 444 ouders). De enquête betreft de opvangsituatie in februari 2009.

De socio-economische kenmerken van de ouders (met een kind van drie maanden tot drie jaar)

Het onderzoek gebeurde in opdracht van Kind en Gezin en het Steunpunt Welzijn, Volksgezondheid en Gezin. De voornaamste onderzoeksvragen waren: Hoeveel Vlaamse ouders gebruiken kinderopvang en met welke intensiteit? Van welke kinderopvangvormen maken ze gebruik? Sluit deze opvang aan bij hun wensen en voorkeuren? Hoe evalueren zij de kwaliteit van het aanbod? Vindt men opvang in 'moeilijke situaties' bijvoorbeeld buiten de reguliere uren?

De overgrote meerderheid van de kinderen van drie maanden tot drie jaar in het Vlaams Gewest (93,7%) woont bij beide natuurlijke ouders. Daarnaast woont een aantal kinderen bij een alleenstaande moeder (4,6%) of vader (0,1%) of in nog andere situaties (1,6%). Van de moeders werkt 39,7% voltijds en 31% deeltijds. In vergelijking met een vorig onderzoek bij deze groep uit 2004, steeg de werkzaamheidsgraad daarmee met ongeveer 15%.

Het voltijds en het deeltijds werken zijn daarbij in gelijke mate toegenomen. Daartegenover staat dat het werkloosheidspercentage afnam van 9,5% naar 5,3% (tussen februari 2004 en 2009). Bij de vaders werkt de overgrote meerderheid voltijds (85,9%) wat iets minder is dan in 2004. Wel zijn er nu iets meer deeltijds werkende vaders (4,7% versus 2,2%). Het aantal gezinnen met twee werkende ouders nam tussen 2004 en 2009 toe van 60,5% naar 71,4% en het aantal gezinnen met minstens één werkende ouder van 88,8% naar 94,2%. De helft van de moeders uit deze leeftijdsgroep kan een diploma hoger onderwijs voorleggen. In 2000 was dit nog maar ongeveer een derde. Vaders hebben in gelijke mate een universitair diploma maar volgden minder hogeschoolonderwijs. Beroepsmatig is er bij de moeders een groot overwicht van bedienden. Bij de vaders is dit overwicht minder groot en zijn er meer arbeiders en zelfstandigen.

Het gebruik van kinderopvang

In februari 2009 maakte bijna twee derde van de kinderen van drie maanden tot drie jaar regelmatig gebruik van opvang. Regelmatig betekent voor voorschoolse kinderen dat ze minstens gedurende één ononderbroken opvangbeurt van 5 uur per week worden opgevangen. Voor de schoolgaande kinderen uit die groep (vanaf twee en een half tot drie jaar) betreft het minstens één opvangbeurt per week. In vergelijking met vorige enquêtes in 2002 en 2004 nam het regelmatige gebruik sterk toe (van 52,2% over 55,7% naar 63,2%). Zeven op de tien kinderen (met regelmatige opvang) wordt daarbij deeltijds opgevangen, dat wil zeggen geen vijf volle dagen. Ook dit aandeel nam in vergelijking met 2004 sterk toe of met andere woorden, er zitten nu wel meer kinderen in de opvang maar gedurende minder dagen. De gemiddelde opvangduur per week bedraagt nu 31 uur (voor de regelmatig opgevangen kinderen). Verder maakt ongeveer 5,8% van de kinderen slechts beperkt gebruik van opvang terwijl 31% er helemaal geen gebruik van maakt.

Werken en kinderopvang

De laatste jaren is het besef gegroeid dat kinderopvang meer moet (en kan) inhouden dan alleen maar oppas als de ouders aan het werk zijn. Volgens

de beheersovereenkomst van de Vlaamse overheid met Kind en Gezin heeft kinderopvang naast een economische functie (de combinatie werk en gezin mogelijk maken) ook een pedagogische (kinderopvang is een sociale leerplek waar kinderen gestimuleerd worden in hun fysieke en psychische ontwikkeling) en een sociale functie (het bevorderen van de maatschappelijke integratie van groepen die anders uit de boot dreigen te vallen).

De ouders zelf schuiven in de bevraging vooral het economische motief naar voor. Dit komt natuurlijk omdat kinderopvang betalend is waardoor er soms een moeilijke afweging gebeurt tussen werken of thuisblijven om voor de kinderen te zorgen. Dit belet niet dat een ruime groep (46,3% van de moeders) daarnaast ook voordelen ziet voor de ontwikkeling van het kind.

De band tussen werken en kinderopvang zien we ook bevestigd in de statistische analyses die aantonen dat het gebruik vooral verschilt naargelang de werksituatie van de moeder (zie tabel 1). Werkende moeders (voltijds of deeltijds) maken meer (regelmatig) gebruik van kinderopvang dan de andere categorieën. Bij moeders met een tijdelijke werkonderbreking ligt het percentage lager en van de werkloze moeders of de 'moeders aan de haard' maakt slechts een minderheid regelmatig gebruik.

Tabel 1.
Gebruik van kinderopvang naar werksituatie van de moeder (2009, n = 4402, rij-percentages)

	Regelmatig	Beperkt	Geen
Voltijds werkend	80,1	4,7	15,2
Deeltijds werkend	73,3	8,9	17,8
Tijdelijke arbeidsonderbreking ¹	50,8	3,3	45,9
Werkloos (of leefloon)	18,7	10,0	71,4
Huisvrouw	13,0	2,5	84,5
Andere ²	51,6	2,5	45,9

Noot: 1) Zwangerschapsverlof, ouderschapsverlof, ziekteverlof of invaliditeit, loopbaanonderbreking, onbezoldigd verlof. 2) Student, vluchteling/illegaal

Uit een aantal opmerkingen van de ouders kan men opmaken dat dit statistische verband niet altijd betekent dat de werksituatie een gegevenheid is die het gebruik van opvang bepaalt. Soms is het

omgekeerd en bepaalt de opvang die men vond (of niet vond) de werksituatie. Een bemerking van een ouder illustreert dit: "ik heb tijdskrediet moeten nemen omdat de kinderopvang ermee stopte".

Balans werk en gezin

Dat kinderopvang door de ouders sterk wordt gezien in relatie tot de arbeidsdeelname betekent nog niet dat er hier een mooi evenwicht is bereikt. Heel wat moeders (ongeveer 40%) geven aan dat ze liever zelf meer voor het kind zouden willen zorgen (en minder uren zouden willen werken), mocht dat financieel haalbaar zijn of om nog andere redenen. Het omgekeerde komt zelden voor. De keuze om minder te werken blijkt meer voor te komen bij voltijds werkende moeders. Deeltijds werkende moeders of moeders met een tijdelijke arbeidsonderbreking slaagden er waarschijnlijk al meer in de balans in evenwicht te brengen. Opvallend is ook dat men meer ontevreden is met de balans naarmate het kind jonger is. Voor het beleid doet dit de vraag rijzen of, alvast voor de jongste kinderen, een deel van de oplossing voor de schaarste aan opvangplaatsen niet ligt in het voorzien van betere regelingen voor ouderschapsverlof. Internationaal scoort België hier ook eerder laag (bijvoorbeeld in verband met de duurtijd ervan en de onderbrekingsvergoeding).

Er is ook een ruime groep ouders die geen gebruik maakt van opvang (zoals gezegd ongeveer een derde van de groep) omdat men er bewust voor koos om zelf voor het kind te zorgen en niet te gaan werken (ongeveer de helft van de niet-gebruikers). Meestal geeft men hier wel meerdere redenen op. Soms zijn dit eerder 'toevallige' redenen (40% van de niet-gebruikers): omdat men toch thuis was bijvoorbeeld omwille van werkloosheid, bevallingsverlof, enzovoort. Ook soms omdat men geen (geschikte) opvang vond wegens te duur (16,5%), het wantrouwen dat men heeft in de opvangvoorzieningen (7,1%), het niet aangepast zijn aan de werkuren (5,9%) of het niet vlot bereikbaar zijn (5,1%). Ongeveer 4% maakt geen gebruik van opvang uitsluitend omdat men geen (geschikte) opvang vond.

Aansluiting op de werktijden

Een bijzonder probleem bij de uitbouw van de kinderopvang is het voorzien van opvang die rekening houdt met de flexibilisering van de werktijden. In heel wat commentaren van de ouders wordt erop gewezen dat de flexibiliteit die gevraagd wordt op het werk in combinatie met de verkeersdrukte 's avonds of 's morgens, het moeilijk maken om steeds de openings- en sluitingsuren van de opvang te respecteren. Ook zelfstandigen geven dikwijls aan niet gemakkelijk opvang te vinden die rekening houdt met de onregelmatige werkuren. We vermeldden ook al dat een (beperkte) groep ouders om die reden geen gebruik maakt van opvang.

Uit het onderzoek blijkt dat de meeste ouders (met een kind tussen drie maanden en drie jaar) enkel werkuren overdag hebben maar 12,8% van de moeders en 18,1% van de vaders werkt in systemen met wisselende uren (ploegenstelsels of andere systemen). Een kleine groep werkt uitsluitend 's nachts of tijdens het weekend.

Globaal werden, in februari 2009, ongeveer een op de vijf kinderen (met regelmatige opvang) een of meerdere keren per week atypisch opgevangen (opvang voor 7 uur of na 18 uur, langdurige opvang van meer dan 11 uur per dag, nachtopvang en opvang op niet-werkdagen, enzovoort). De opvang na 18 uur komt het meest voor, de andere vormen zijn zeldzamer. Zoals we kunnen verwachten hangt dit vooral samen met het werkregime. Het hoogste gebruik van atypische opvang komt voor bij moeders die in een ploegenstelsel werken of uitsluitend nachtwerk verrichten. De impact van het werkregime van de vaders is gering en alleen bij vaders die iedere week wisselende uren hebben is de atypische opvang hoger.

We stelden ook vast dat de formele opvangvoorzieningen nog weinig op deze vragen inspelen. De erkende en gesubsidieerde kinderdagverblijven nemen het minste deze atypische opvang op. Ouders vallen dan in ruime mate terug op de grootouders.

In vergelijking met 2004 is het gebruik van atypische opvang merkwaardig genoeg afgenomen. Het kan dat voorzieningen strikter geworden zijn in verband met deze atypische opvang en zich bijvoorbeeld strenger aan het sluitingsuur houden. We

stelden ook vast dat in 2009 meer ouders (vooral moeders) deeltijds werken waardoor de nood aan atypische opvang kan afnemen.

Daarnaast kunnen ouders ook occasioneel nood hebben aan opvang (enkele uren per week, op wisselende dagen, opvang die plots moet kunnen geregeld worden, enzovoort). Deze opvang komt bij een groep van ongeveer 10% van de ouders welkelijks voor en bij ongeveer een kwart af en toe. Voor de opvangvoorzieningen gaat het hier om opvang die moeilijker in te plannen is. Ook hier ziet men dat daarvoor vooral de grootouders opgetrommeld worden.

Bereikbaarheid van de opvang

We stellen vast dat bijna drie kwart van de opvanggebruikers (73,5%) opvang zo dicht mogelijk bij huis verkiest. Op weg naar het werk (22%) of bij het werk (8,5%) blijkt veel minder gewenst. Voor ongeveer tweederde van de groep regelmatig opgevangen kinderen bevindt de opvangplaats (van de meest gebruikte opvang) zich op minder dan vier kilometer van de woning. Bij een vijfde is dit tussen vier en tien kilometer en voor een kleine groep meer dan tien kilometer. Wat de duur van de verplaatsing betreft doet eveneens ongeveer twee derde van de ouders er minder dan tien minuten over om tot bij de opvang te geraken hetzij bij het brengen of bij het halen. Voor een kwart is dit tien tot twintig minuten en voor ongeveer 8% nog langer.

Besluitend kunnen we stellen dat de bereikbaarheid voor een meerderheid nogal meevalt. Van de grote groep die dicht bij huis opvang wil, zit driekwart toch dichterbij vier kilometer of op minder dan tien minuten van thuis.

Werkende grootouders

Vlaanderen beschikt over een heel gediversifieerd aanbod van voorzieningen voor kinderopvang. Wat de opvangvorm betreft is er gezinsopvang (onthaalouders) en groepsopvang (kinderdagverblijven). Voor beide vormen komen zowel erkende (en gesubsidieerde) voorzieningen voor als zelfstandige. Daarnaast worden heel wat kinderen

informeel opgevangen, dat wil zeggen vooral door de grootouders of, in veel mindere mate, door familie, vrienden, kennissen of huispersoneel.

De erkende onthaalouders (dat wil zeggen, deze aangesloten bij een door Kind en Gezin erkende Dienst voor Onthaalouders) hebben het hoogste 'marktaandeel' (28,5% van de kinderen in regelmatige opvang). De grootouders komen op de tweede plaats met ongeveer 22,5%. Verder volgen dan de erkende en zelfstandige kinderdagverblijven (respectievelijk 18,4% en 17,6%) en de zelfstandige onthaalouders met 6,3%. De buitenschoolse opvang in een kleuterschool (2,2%) of in een initiatief voor buitenschoolse opvang (IBO) is weinig omvangrijk (0,6%) binnen het geheel van de groep jonger dan drie jaar. Omgerekend naar de schoolgaande groep van twee en een half tot drie jaar komt dit neer op 12,1% voor beide opvangvormen samen.

In vergelijking met 2002 en 2004 valt het op dat de grootouders in 2009 niet meer op de eerste plaats komen. Hun marktaandeel slonk van ongeveer een derde vijf jaar geleden tot het huidige niveau van ongeveer een vijfde. Deze evolutie spoorde met de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt waarbij ook de werkzaamheidsgraad van oudere leeftijdsgroepen sterk toenam in deze periode. Volgens berekeningen van het Steunpunt Werk en Sociale Economie nam deze in het Vlaams Gewest voor de vrouwelijke 50-64-jarigen (ongeveer de leeftijdsgroep van de grootouders met kleinkinderen beneden de drie jaar) tussen 2000 en 2006 toe van 14% naar 22,2%. Voor de mannen was de stijging minder groot al nam deze ook toe van 35,3% tot 40,5%. De grootouders die traditioneel een buffer vormden in verband met het opvangtekort in de formele sector zijn daardoor steeds minder beschikbaar.

Heel wat ouders doen ook een beroep op meerdere opvanginstanties. Van de regelmatig opgevangen kinderen doet 41,9% een beroep op een tweede opvanginstantie en 9% zelfs op een derde. Als tweede en derde opvangvorm komen de grootouders nu massaler in beeld dan in 2004 met een aandeel van 82,9% versus minder dan driekwart in 2004. Dit bevestigt de veronderstelling dat grootouders, wat de kinderopvang betreft, zich wel enigszins terugtrekken voor de regelmatige opvang maar meer complementair gaan bijspringen.

Voor kinderen die slechts beperkt gebruik maken van opvang zijn de grootouders eveneens de meest gebruikte opvangvorm en ongeveer 40% van de beperkt opgevangen kinderen komt er terecht. Ook hier nam echter, in vergelijking met 2004, het aandeel van de grootouders duidelijk af.

Besluit

Nooit eerder maakten zoveel kinderen gebruik van kinderopvang als de laatste jaren. De toegenomen arbeidsdeelname en werkzaamheidsgraad van de jonge moeders is hiervan een belangrijke oorzaak. De keerzijde van de medaille is dat heel wat ouders (en vooral moeders) vinden dat de balans tussen werken en gezin te zeer overhelt in de richting van

het werken. Moest het financieel haalbaar zijn (of nog om andere redenen) dan zou een ruime groep moeders er voor opteren om zelf meer voor hun kind te zorgen.

De hogere arbeidsdeelname in Vlaanderen heeft nog op een andere manier gevolgen voor de kinderopvang. Waar de grootouders traditioneel belangrijke aanbieders waren van kinderopvang en daarmee de druk wegnamen op de formele voorzieningen zijn ze nu minder beschikbaar.

*Georges Hedebouw
HIVA – K.U. Leuven
Onderzoeksgroep Verzorgingsstaat en Wonen*